

IVAN BABIĆ

REVOLUCIJA KAO TEMA POLITIČKE ZNANOSTI

U beskrajnim kontroverzama oko pojma politike sve može da bude spornije od u svim uvodima u politiku i političku znanost ponavljane teze: politika je borba, politički proces je nešto konfliktno. Revolucija je pak, sa stajališta političke znanosti, oblik borbe, oblik političkog konflikta. Političku znanost osim te najopćenitije odredbe zanima: kakva je priroda (bit, smisao) toga konflikta, kakvi su mu uzroci, kakva li svrsishodnost, kakve su vrste i podvrste tog oblika političke borbe, njihova značenja i podznačenja, njihove funkcije i reperkusije u općem socijalnom kontekstu političke borbe, njihova konkretna očitovanja u pojedinačnim primjerima ili grupama primjera itd.

Ali u politološkoj diskusiji revolucije, kao možda i u raspravljanju o revoluciji iz ugla bilo koje socijalne znanosti, najprepornije mjesto zauzima sam politički pojam revolucije, odnosno pojam političke revolucije, naime ono što bi smjeralo da iskaže smisao, značenje revolucije kao oblika političkog konflikta. Suvremeni pokušaji određenja toga smisla variraju od metodološkog prihvaćanja a potom analize zdravorazumskih i konvencionalnih shvaćanja političke revolucije, do suptilnije teoretski izvedenih, bilo analitičko-deduktivnim putem eksplikacije bilo sintetičko-induktivnim putem generalizacije.

Kao rasprostranjeno i naravno ne osobito kritičko, ali za znanstvenu diskusiju ipak relevantno, shvaćanje revolucije navodi se ono prema kojem je revolucija *oblik promjene vlade silom*. Uzmemo li ovo manje-više popularno poimanje revolucije za polaznu tačku, onda je prema nekim proračunima samo od 1946. do 1965. u svijetu bilo 135 revolucija, odnosno 6,75 godišnje, dok ih je od 1900. do 1965. godine bilo 367, odnosno 5,56 godišnje.¹ Prema navodima drugih autora, koji iskušavaju empirijsku analizu revolucija i njihovih uzroka, u petogodišnjem periodu 1955-1960. u svijetu je bilo 17 nasilnih promjena oblika vlade i vladavine, dakle onoga što najuobičajenije shvaćanje političke revolucije i pretpostavlja.²

¹ Usp. Peter A. R. Dalvert, »Revolution: The Politics of Violence«, Political Studies, Oxford, Nol. XV, february 1967, No 1, str. 1.

² Usp. R. Tanter — M. Midlarsky: »A Theory of Revolutions«, The Journal of Conflict Resolution vol. XI, No 3, Sept. 1967., str. 272.

Teoretski profinjenija politološka određenja biti revolucija karakteristična su po tome što iz velikog broja nasilnih promjena vlade najveći postotak njih eliminiraju po nekom unaprijed spravljenom kriteriju. Utemeljivši svoj pojam revolucije tako da odgovara karakterističnom reduciranom ostatku, ova određenja revolucije primjerena su zapravo tek tzv. *pravim* ili *velikim* revolucijama. Kao svjež primjer ovakvih političko-teoretskih određenja revolucije navest ćemo H. Arendt, iz knjige koju na drugom mjestu u ovom broju prikazujemo:

»Samo tamo gdje se promjena zbiva u smislu jednog novog početka, gdje se nasilje upotrebljava u svrhu konstruiranja posve novog oblika vlade, da bi dovelo do utemeljenja novog političkog tijela, gdje oslobađanje od tlačenja smjera barem na konstituiranje slobode, možemo da govorimo o revoluciji.«³

Dva navedena primjera političko-teoretskih određenja revolucije, jedan konvencionalan i popularan, te kao takav u teoriju preuzet, a drugi plod teoretske konstrukcije, mogu se uzeti kao indikativni ekstremni slučajevi: prvi insistira na pukoj promjeni vlade silom, drugi pak na takvoj nasilnoj promjeni koja bi značila ne samo oslobođenje od tlačenja već i ustanovljenje kvalitativno novog političkog poretka, poretka slobode. Očito je da je prema ovoj drugoj sugestiji, karakterističnoj za dobar broj teoretičara, naziv *revolucija* opravdano dodijeliti samo takvom nasilnom političkom sudaru koji imade ili barem teži da ima, makar u toj težnji bio i poražen, dalekosežne političko-društvene reperkusije, koji označava – ili hoće da označi – korjeniti raskid s postojećim. Manje isključivi politički znanstvenici empirističke orijentacije najčešće ipak ne žele da umjetnoj pojmovnoj konstrukciji žrtvuju puninu pojavnosti svijeta revolucije, kakvim ga tretira obična zdravorazumska svijest, pa između naznačenih ekstrema uspostavljaju svojevrstan spektar revolucija od onih s minimalnim do onih s maksimalnim političkim i drugim društvenim posljedicama.⁴

Koliko god takve klasifikacije i gradacije, kao uostalom i ovdje spominjana i ukratko opisana određenja revolucije, bile različite, jedna im je oznaka neosporno zajednička: sve one u iskazu političkog specifikuma revolucije insistiraju na *nasilnoj* promjeni političkog *status quo*a. S ovim elementom koji bi, kako izgleda, mogao ipak biti kopčom između različitih određenja političke revolucije zapravo započinje jedan važan problem.

Prije svega revolucija nije jedini oblik nasilnog političkog (i u širem smislu društvenog) konflikta. Poznati su brojni drugi oblici takvih konflikata (pobuna, buna, ustanak, rat...). Prema tome nasilje kao takvo, premda u pojmu političke revolucije figurira kao jedna od bitnih oznaka, ne može da bude kvalifikativni atribut revolucije. Štaviše, još klasična antička tradicija ostavila nam je u naslijeđe shvaćanje politike kao tipičnog područja ne-nasilja, kao sfere u kojoj su riječ i argument osnovna oružja. Tako npr. primijeniti *politička* sredstva i u našem tekućem po-

³ Hannah Arendt: »On Revolution«, The Viking Press, New York, 1965, str. 28.

⁴ Usp. npr. A. Kaplan — H. Lasswell, »Power and Society«, New Haven: Yale Univ. Press, 1950, str. 252.

pularnom govoru znači primijeniti *ne-nasilna* sredstva. S ovoga stajališta teorija revolucije nije drugo nego pokušaj racionalnog opravdanja instrumentalizacije nasilja, kao *per definitionem* ne-političkog u političke svrhe i preciziranje granica te primjene.

Teoretičari revolucije, kad su se javljali kao zagovornici i ideolozi nasilne promjene ustaljenog političkog poretka, racionalizaciju upotrebe nasilja u pravilu su vršili u dva osnovna smjera: u načelno-ideološkom i u praktično-operativnom. S obzirom na onaj prvi nastojali su priskrbiti bilo posebne bilo opće argumente, (razloge, opravdanja), upotrebe sile u svrhu promjene postojećeg političkog poretka. Ti su se argumenti i razlozi najredovitije dovodili u vezu s nekim, bilo posebnim ili općim, *pravima*. Naime, teoretičari i praktičari revolucija ukazivali su i apelirali ili na neka posebna, tj. pozitivno ustanovljena – pa zatim od vlastodržaca povređivana, ignorirana i kršena – prava ili pak na općeljudska prava, tj. prava koja, makar i ne bila kodificirana u pozitivnom zakonodavstvu nijedne zemlje, imaju univerzalnu valjanost, jer nužno moraju u svom integritetu, neprikosновенosti i općenovaljanosti biti priznata od svih koji logički misle. Revolucije svjetskoga značenja, kako građanska tako i proleterska, pozivale su se i nužno su se u teoriji morale pozivati na opća, općenovaljana, univerzalna ljudska prava. U prirodno-pravnim teorijama ideologa građanskih revolucija sadržana je i precizno formulirana ona temeljna premisa ove jedino konsekvantne opće teorije političke revolucije: nitko ne može odreći ljudima pravo da, ako uredba, silom razruše institucije protivne ljudskoj prirodi i na njihovo mjesto uspostave nove. Teorija revolucije ovdje se, dakle, poziva na ono najizvornije ljudsko u čovjeku *qua* čovjeku, pa su bez dvojbe u pravu oni koji drže da su revolucije politička zbivanja kroz koja najizravnije progovara bit čovjeka. Teorija proleterske revolucije u Marxovoj uzornoj verziji i sama nije mogla da se ne osloni na ovaj općeljudski motiv prirodno-pravne teorije, kao klasične teorije svjetske revolucije. To se najegzemplarnije očituje tamo kada Marx govori da se proletarijat posežući pri realizaciji svojih historijskih ciljeva za silom, ne poziva ni na kakvo posebno pravo, jer mu i nije učinjena nikakva posebna nepravda, već na činjenicu da je u njegovoj univerzalnoj patnji i poniženju povrijeđeno i poniženo izvorno dostojanstvo čovjeka *qua* čovjeka, dakle izvorna ljudska priroda.⁵

Drugi način teoretskog opravdanja promjene političkog poretka silom, kao nepolitičkim medijem, jeste pozivanje na racionalnu svrhovitost takve promjene u uvjetima kada svi drugi načini »prirodne« evolucije političkog sistema zakazuju i kad se taj sistem pokazuje kočnicom progresivnog mijenjanja cjelokupne društvene strukture. Suočeni s takvim stanjem stvari, teoretičari revolucije tada dokazuju ne samo da je revolucija nužna već i da se promjena sistema vladavine silom, racionalno govoreći, *isplati*, tj. da će žrtve koje revolucija iziskuje biti obilno naplaćene političkim, socijalnim i u najširem smislu riječi humanim efektima

⁵ Usp. K. Marx — F. Engels, »Rani radovi«, Naprijed, 1967. str. 104. gdje Marx još piše kako se proletarijat »više ne može pozivati na historijsko nego samo na čovječansko pravo« jer on kao »potpuni gubitak čovjeka... može sebe zadobiti samo potpunim ponovnim zadobivanjem čovjeka«.

revolucije. Ovaj u biti pragmatistički pristup revoluciji u neposrednije operativnom obliku se iskazuje kao manje ili više uspjeta kalkulacija »troškova revolucije«, kao proučavanje uvjeta u kojima će ti troškovi biti najmanji tj. najracionalniji, dakle kao pronalaženje najadekvatnijih strateško-taktičkih postupaka koji bi uz najmanje moguće žrtve mogli voditi k najoptimalnijim rezultatima. Kao antipod pragmatističko-operacionalnom opravdanju i zagovoru političke revolucije, javljaju se odbacivanja političke revolucije kao plauzibilnog i adekvatnog stimulatora i instrumenta općeg društvenog napretka. Ta odbacivanja u bitnom su i opet dvovrsna: ona su ili principijelna odricanja upotrebe sile kao načelno antihumanog instrumenta, pa se u ime apstraktnih humanističkih konsideracija *a-priori* usmjerena na isključivanje revolucije, ili su pak zasnovana na samim pragmatističkim obzirima, tj. bitno metodološki istovrsna sa svojim antipodom. Kad teorija eliminiranja revolucije iz arsenala oruđa političke borbe poprimi posljednji oblik, ona svoje izvode utemeljuje na aposteriornoj analizi pojedinih revolucija dokazujući, ili pokušavajući dokazati, da bi mogući alternativni putovi političke akcije bili ne samo opravdaniji s općeg humanističkog stajališta već bi bili pragmatistički svrsishodniji, tj. vodili bi većim željenim rezultatima uz manje, katkada neizračunjivo manje, žrtve.⁶

Takvi pokušaji dokazivanja ako ne potpune suvišnosti političke revolucije, a onda svakako njezina pretjerana rasipništva u ljudskim i materijalnim žrtvama, u usporedbi s mogućim racionalnijim i humanijim alternativama društvene akcije, naročito su se namnožili u brojnim analizama iskustava, razvojnih dilema i putova same ruske oktobarske revolucije u povodu njezine 50-godišnjice. Osobito izvan SSSR-a, ali i u njemu samom, višestruko se pokušavalo i pokušava dokazati da je cijena društvenog napretka ostvarenog putem revolucije i osobito kroz krvavo iskustvo staljinizma bila isuviše nepotrebno pretjerana.⁷

Štaviše, neki su išli tako daleko da su sugerirali zaključak kako bi Rusija uspjela da se *i bez revolucije* preobrazi u prvorazrednu svjetsku silu manje-više iste ekonomske i vojne moći s kojom ona danas raspolaže. Kao na pozitivnu instanciju koja bi ovo imala da potvrdi rado se upiralo prstom na primjer Japana.⁸

Ali, razmjerno je lako dokazati da u ovom spekulativnom postupku imade i previše spekulacije u doslovnom smislu riječi. Najranjiviji elemenat te spekulacije upravo je samo konstruiranje alternativnih putova akcija koje, budući da dolazi *post festum*, redovito gubi iz vida punoću povijesnog konteksta u kojem se revolucija svom silom nametala ne samo teoretičarima i vođama već i širokim masama koje su bile njezin najtemeljitiji subjekt, kao jedini mogući, a ne tek jedan od mogućih putova razrješavanja nagomilanih društvenih proturječja.

⁶ Intenzivnu diskusiju o »cijeni revolucije« pokrenuta je knjiga D. V. Brogana: »The Price of Revolution«, London, 1952.

⁷ Usp. npr. A. Nove, »Thoughts on Irrationality and Waste«, Survey, London, No 64, July, 1967, str. 143-159.

⁸ Ovo je eksplicitno izveo A. B. Ulam, »Reflections on Revolutions«, Survey, cit. br., str. 12.

Osjetivši načelnu besplodnost sličnih zavodljivih spekulacija, makar u njima i ležalo zrno istine i moguće konstruktivne pouke za budućnost, realniji analitičari same oktobarske revolucije stavljaju naglasak na ireverzibilnost socijalno-političkih posljedica te revolucije, toliko dalekosežnih po razvoj čovječanstva u onom kontekstu u kom se ono s oktobarskom revolucijom i poslije nje našlo. Potcrtavanje nepovratno velikog utjecaja oktobarske revolucije na sudbinu suvremenog svijeta svodi se zapravo na procjenjivanje povijesnog značenja te revolucije prije svega u globalnim a tek u drugom planu u specifično ruskim mjerilima. Spekulariti o tome, upozoravaju »realisti«, kakva bi bila i Rusija i svijet da nije bilo Oktobra, možemo po miloj volji, ali Rusija kakva je danas i svijet kakav je tu nesumnjivo su u mnogome takvi i po tome, zato što se ta revolucija zbila i zato što se zbila na svoj specifičan način.⁹

Ovo samo usputno pozivanje na primjer ruske revolucije i njegov fragmentarni odbljesak u glavama suvremenih analitičara revolucije, stavlja nas u dodir s još jednom fundamentalnom temom politološke diskusije revolucije koju bismo željeli u zaključenome dijelu objasniti vrlo sažeto, naime *temu* uzroka revolucija kao oblika nasilne promjene političkog *status quo*.

Razgovor o uzrocima revolucija u njihovom eminentno političkom značenju prirodno ne može da se izdvoji iz konteksta cjeline razmatranja kategorije kauzaliteta u području povijesnih pojava i njezine specifične uloge u užoj sferi političkih pojava.

Većina suvremenih metodologa smatraju da se o kauzalitetu u povijesti može govoriti samo uvjetno. Kad ovu uvjetnost pobliže specificiraju, onda pak navode prije svega ove dvije njezine značajke: prvo, »kauzalna« geneza povijesne pojave za njih je aposteriorna konstrukcija i drugo, povijesni »kauzalitet« je makro-tipa.¹⁰ Prvo znači da nam nikada nije moguće kauzalno predskazati neku povijesnu pojavu, već njezine »uzroke« uvijek naknadno ispostavljamo, a drugo da nam niti ove tako naknadno »pronađene« i opisane uzroke nije moguće jednoznačno locirati za određenu povijesnu pojavu, već tek za niz istovrsnih pojava u makro-isječcima povijesti.

Govorimo li o uzrocima revolucija u kontekstu ovih najopćenitijih metodoloških spoznaja, možemo ustvrditi da nam analize i dokazivanja »uzroka« makar i svih prošlih revolucija ne bi mogle pomoći da analogijom, ili na druge načine, sa sigurnošću predskazemo neku buduću revoluciju. Da bi pak pronašli makar neke približne i uvjetno formulirane uzroke revolucija, potrebno ih je pažljivo ispitati veliki broj u dugom isječku povijesnog vremena. Marxovim jezikom govoreći, u epohi – društveno-ekonomskoj formaciji.

Specifično metodološki napatuk koji se tiče primarno *političkih* pojava orijentira nas tako da su, općenito govoreći, politički fenomeni – a takvo

⁹ Opći ton ovog »realizma« prevladava u *Revue française de science politique*, Paris, 1967. No 6 u kojem je objavljen simpozij u povodu 50-godišnjice oktobarske revolucije pod naslovom: »L'URSS — l'état révolutionnaire?«

¹⁰ Za primjer usp. A. Brecht, »Political Theory«, Princeton, N. J., 1959, str. 88-91. i drugdje u istoj knjizi.

je i temeljno Marxovo metodološko stajalište – uvjetovani u osnovi ne-političkim fenomenima, tj., u ispravno shvaćenom smislu riječi, oni su epi-fenomeni. Primijenjeno na revolucije, kao eminentno političke pojave, ustvrdit ćemo da su one proizvod prije svega ne-političkih tj. u najširem smislu opće-društvenih uvjeta, faktora, »uzroka«.

Pri analizi tih ne-političkih determinanti promjene aktualnog političkog stanja stvari silom još od Platona i Aristotela, a ne samo od Marxa, ukazivalo se na ekonomski faktor kao na jedan od temeljnih. U antici je on bio formuliran kao faktor ekstremno zaoštrenih imovinskih razlika. Od Marxa je naglasak prešao ne toliko na razlike u imovini i dohocima koliko na njihove izvore u produkcionim odnosima i na protivurječnosti između njih i proizvodnih snaga društva. Praktična pouka iz klasične antičke formulacije slijedila je ovako: neka za svoju političku stabilnost strahuje onaj poredak u kojem su razlike između siromašnih i bogatih isuviše ekstremne. Praktični poučak iz Marxove formule prije svega je ovaj: društveni odnosi koji koč razvoj proizvodnih snaga mogu sa sigurnošću računati na svoju povijesnu propast; za slučaj da se ne preobrazu milom, doživjet će lomove silom.

Drugi moderni – i među njima neki posve recentni – istraživači uzroka političkih revolucija upozoravaju nas na to da ni spomenute antičke ni Marxove spoznaje i zaključke, koji se odnose na ekonomske faktore izbijanja revolucija, ne valja simplicistički shvaćati isključivo u kvantitativnom smislu. Povijesno istraživanje pokazuje da je nekim velikim revolucijama, među kojima i francuskoj revoluciji, prethodilo, makro-povijesno gledajući, doba privrednog prosperiteta. Veoma je indikativna činjenica da je ovaj prosperitet neposredno pred revoluciju u pravilu bio naglo prekinut ili usporen. Time je došlo do karakterističnog šoka masa zbog neispunjenog očekivanja i taj je, prema pojedinim interpretima, bio onaj najneposredniji »uzrok« političke revolucije. Praktična pouka vladaocima, koja bi iz tog zapažanja imala uslijediti, jeste ta da po mogućnosti ne samo ne dopuste duge intervale privredne stagnacije već da pripaze kako ova ne bi uslijedila nakon dužeg perioda privrednog prosperiteta.

Ako smo, poput najznačajnijih analitičara i teoretičara revolucije u prošlosti, u ekonomskom faktoru skloni gledati primarnu »objektivnu« determinantu političkih revolucija, maločas uvodeći kategoriju »očekivanja«, prešli smo na teren onih bezbrojnih i zapletenih »subjektivnih« činilaca koji su sa svoje strane i te kako »objektivni«, jer predstavljaju karakteristična svojstva i stanja svijesti masa živih ljudi, iz kojih i po kojima revolucije i izbijaju. Osim spomenutog iznevjerenog očekivanja, kao tipično psihološke kategorije, neki suvremeni autori kao naročito izražen »subjektivni« činilac naglašavaju stupanj obrazovanosti najširih narodnih slojeva. Tamo gdje je taj stupanj niži, navodno je i mogućnost da dotični narod pribjegne revoluciji kao obliku političke borbe razmjerno vjerojatnija. Kada bismo se htjeli malo našaliti na račun ovog »subjektivnog« nalaza mogli bismo niegove autore upitati: smatraju li

oni da su najbolji i najumniji pripadnici njihova vlastita naroda bili veći barbari od njih današnjih kad su odigrali ulogu glavnih protagonista političke revolucije.¹¹

Traganje za »uzrocima« revolucije poput ovog posljednjeg doista je na granici vulgarizacije. Vršeno u ime tobože egzaktne političke znanosti ono završava u trivijalnostima, jer je sklono da zaboravi onaj najtemeljniji i najuniverzalniji od svih uzroka revolucije: na iskonski poriv čovjeka da se dignu u obranu ili izvojevanje slobode upravo onda kad izgleda da svi uvjeti, faktori i determinante samoj slobodi možda najmanje idu u prilog. Kada se dakle ispituju faktori koji političku revoluciju čine nužnom, onda je ipak najvažniji onaj najprvobitniji od svih: revolucija biva nužnom kada ljudska bića osjete da je »nužnost« toliko nepodnosiva da se u ime slobode mora razrušiti i prevladati.

Pa ako se spekulira i o tome dokle će političkih revolucija biti, valja kazati da će ih, bez obzira na to što im »objektivni« faktori ne govore u prilog, vjerojatno biti sve dotle dok bude političkih poredaka koje najšire ljudske mase, živeći u njima, u datom povijesnom času budu smatrale nesnosnom preprekom svojoj najelementarnijoj slobodi. Političkoj znanosti, kojoj u fundamentu stoji težnja za pronalaženjem najracionalnijih i najkonstruktivnijih putova političke akcije, stoga nema preče zadaće nego da ustrajno i dosljedno razotkriva sve defekte društvene zbilje i da utječe na fleksibilno modificiranje političkoga poretka zahtjevima napretka, takvim kakvim ih osjećaju najšire mase naroda. Jer je doista ispravno ustvrditi da: »troškove revolucija treba uputiti na isplatu onima koji su sebi postavili za cilj kočenje običaja umjesto njegove prilagodbe.«¹²

¹¹ Odnosi se na američke autore iz bilješke 2, koji se u svojim razmatranjima rukovode nekim idejama njihova zemljaka S. M. Lipseta.

¹² John Dewey: »Human Nature and Conduct«, The Modern Library, New York, 1957, str. 167.

SUMMARY

REVOLUTION AS A TOPIC OF POLITICAL SCIENCE

The author starts by asserting that most controversial point of the discussion of revolution within political science is the meaning of revolution as a form of political conflict.

After exemplifying some varieties of the interpretations of the meaning of revolution, from conventional to theoretically more refined, he then takes into consideration the theories of revolution as justifications of the application of violence for the sake of changing political system. Having shown the most important speculative and pragmatic-operational aspects of the theories of revolution the author turns to the actual discussion of »the costs of revolution«. Exemplifying this on the recent evaluations of »the price« of the Russian October revolution he points out that a common defect of these evaluations is the fact that they come *post festum* and because of this they are unable to take into account the completeness of the historical context in which the revolution occurred and developed.

Engaging in the discussion of the »causes« of revolution the author again emphasizes that the defect of the »causality« of revolution is the *post festum* character of its elaborations and »reconstructions«. After discussion of the economic factor in the origin of revolutions and then commenting the recent findings pointing to the level of education as a factor the author invalidates some of these findings not on empirical but on the theoretical basis.

Seeing political revolution as an index of the noblest characteristics of original human nature the author in conclusion says that men will use violence for the sake of defending or gaining liberty as long as there are political systems which peoples consider as the obstacles to their most elementary freedoms. This original freedom-seeking motive of human being is in the author's eyes the most important »objective« and not only »subjective« condition of political revolution.